

20-May, 2026-yil

FIKRLASH VA TAFAKKURNING O‘ZARO FARQLARI: NAZARIY TAHLIL VA PEDAGOGIK AHAMIYATI

Xakimova Marjona Azamat qizi

Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti

ORCID: 0009-0009-2362-4311 E-mail: marjona01020304@gmail.com

Namangan, Uzbekistan

Annotatsiya: *Mazkur maqolada fikrlash va tafakkur tushunchalarining mohiyati, ularning o‘zaro bog‘liqligi hamda farqli jihatlari ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Psixologiya, pedagogika va falsafa fanlarida ushbu kategoriyalarning talqinlari o‘rganilib, insonning bilish faoliyatidagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, fikrlash va tafakkurning boshlang‘ich ta’lim jarayonidagi ahamiyati ham ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *fikrlash, tafakkur, bilish jarayoni, intellekt, kreativ tafakkur, mantiqiy fikrlash, kognitiv faoliyat, psixologiya, pedagogika, ijodkorlik.*

KIRISH

Inson ongining eng muhim xususiyatlaridan biri uning fikrlash qobiliyatidir. Jamiyat taraqqiyoti, ilm-fan va texnologiyalarning rivojlanishi insonning fikrlash va tafakkur darajasi bilan chambarchas bog‘liq. Pedagogik va psixologik adabiyotlarda “fikrlash” hamda “tafakkur” tushunchalari ko‘pincha sinonim sifatida qo‘llansa-da, ular mazmun va mohiyat jihatidan ma’lum farqlarga ega. Ushbu tushunchalarning ilmiy tahlili ta’lim jarayonini samarali tashkil etish hamda o‘quvchilarning intellektual rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tafakkur insonning bilish faoliyatining oliy shakli bo‘lib, voqelikni umumlashtirilgan va vositali tarzda aks ettiradi. Fikrlash esa tafakkurning amaliy namoyon bo‘lish jarayoni sifatida qaraladi. Shu sababli ushbu tushunchalarning nazariy asoslarini aniqlash dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada qiyosiy-tahliliy, tizimli va mantiqiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Mavzuga oid psixologik, pedagogik va falsafiy adabiyotlar o‘rganilib, turli olimlarning qarashlari solishtirildi.

Asosiy qism

Tafakkur tushunchasining mohiyati

Psixologiyada tafakkur voqelikdagi predmet va hodisalarning eng muhim xususiyatlari hamda ular o‘rtasidagi qonuniy bog‘lanishlarni umumlashtirib aks

20-May, 2026-yil

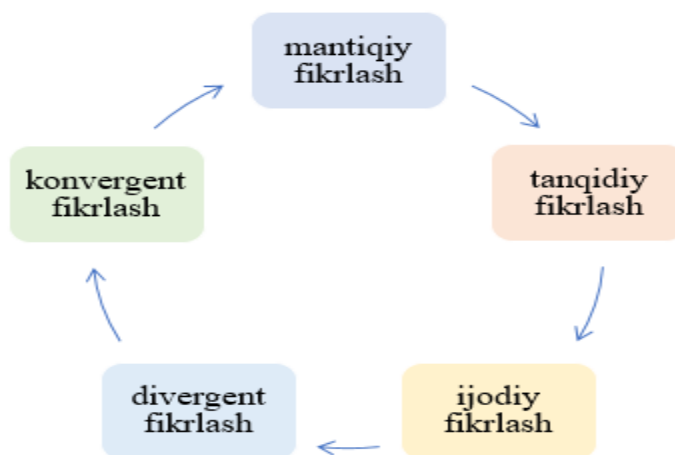
ettiruvchi oliy bilish jarayoni sifatida tavsiflanadi. Tafakkur insonning hissiy bilish chegaralaridan chiqib, predmet va hodisalarning mohiyatini anglash imkonini beradi. Rus psixologi S.L. Rubinshteyn tafakkurni voqelikni bilvosita va umumlashtirilgan holda aks ettirish jarayoni deb ta’riflaydi [1]. Olimning fikricha, inson tafakkuri muammoli vaziyatlarni hal qilishga qaratilgan faoliyat sifatida namoyon bo’ladi.

L.S. Vygotskiy tafakkur va nutqning uzviy bog‘liqligini ta’kidlab, tafakkur insonning madaniy-tarixiy rivojlanish mahsuli ekanligini ko’rsatadi [2]. Demak, tafakkur inson ongining murakkab va ko’p qirrali faoliyati bo’lib, u tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish va abstraksiyalash kabi aqliy operatsiyalar orqali amalga oshadi.

Fikrlash tushunchasining mohiyati

Fikrlash insonning muayyan muammo yoki vaziyat yuzasidan fikr yuritish, xulosa chiqarish, qaror qabul qilish jarayonidir. Fikrlash tafakkurning tashqi va amaliy ko’rinishi hisoblanadi. O‘zbekistonlik psixolog E.G‘. G‘oziyev fikrlashni insonning mavjud bilim va tajribalariga tayangan holda yangi bilimlarni hosil qilishga qaratilgan aqliy faoliyati sifatida izohlaydi [3].

Fikrlash kundalik hayotda, ta’lim jarayonida va kasbiy faoliyatda turli shakllarda namoyon bo’ladi (1 – rasmga qarang):

1 – rasm.

Shu nuqtayi nazardan qaraganda, fikrlash tafakkurning konkret faoliyatdagi ifodasidir. Ilmiy manbalar tahlili asosida fikrlash va tafakkur o‘rtasidagi quyidagi farqlarni ajratish mumkin (1 – jadvalga qarang).

1 – jadval

Fikrlash va tafakkurning o‘zaro farqlari

Mezon	Tafakkur	Fikrlash
Mohiyati	Oliy bilish jarayoni	Tafakkurning amaliy namoyon bo‘lishi
Qamrovi	Keng va umumiy tushuncha	Nisbatan tor tushuncha
Vazifasi	Voqelikni umumlashtirib aks ettirish	Muammoni hal qilish, xulosa chiqarish
Natijasi	Bilim, tushuncha, g‘oya	Fikr, qaror, hukm
Amalga oshish shakli	Murakkab kognitiv tizim	Aqliy faoliyat jarayoni

Ko‘rinib turibdiki, tafakkur kengroq kategoriya bo‘lib, fikrlash uning tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Boshqacha aytganda, tafakkur - imkoniyat, fikrlash esa shu imkoniyatning amaliy harakatidir.

Masalan, o‘quvchi matematik masalani yechayotganda uning tafakkur salohiyati tahlil, sintez va umumlashtirish imkoniyatlarini ta‘minlaydi, fikrlash esa aynan masala yechimi ustida olib borilayotgan aqliy faoliyatda namoyon bo‘ladi.

Pedagogik nuqtayi nazardan fikrlash va tafakkur

Zamonaviy ta‘limning asosiy maqsadlaridan biri o‘quvchilarning mustaqil va kreativ tafakkurini rivojlantirish hisoblanadi. Shu sababli pedagoglar nafaqat bilim berishga, balki o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtirishga ham e‘tibor qaratishlari zarur. Amerikalik olim B. Bloom tomonidan ishlab chiqilgan taksonomiyada bilish jarayoni bilim olishdan boshlab tahlil, sintez va baholash bosqichlarigacha rivojlanadi [4].

Bu bosqichlarning barchasi fikrlash va tafakkur rivoji bilan bog‘liq.

Shuningdek, kreativ tafakkur nazariyasining yirik vakillaridan biri R.J. Sternberg inson muvaffaqiyatining muhim omillaridan biri ijodiy va analitik tafakkur ekanligini ta‘kidlaydi [5].

Boshlang‘ich ta‘lim jarayonida:

- ✚ muammoli vaziyatlar yaratish;
- ✚ ochiq tipdagi savollar berish;
- ✚ loyihaviy faoliyatni tashkil etish;
- ✚ ijodiy topshiriqlardan foydalanish

o‘quvchilarning fikrlash va tafakkur faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kreativ tafakkur va fikrlashning rivojlanishi

XXI asr kompetensiyalaridan biri sifatida kreativ tafakkur alohida ahamiyat kasb etmoqda. OECD tomonidan kreativ fikrlash yangi va samarali g‘oyalarni yaratish, baholash va takomillashtirish qobiliyati sifatida tavsiflanadi [6].

20-May, 2026-yil

Kreativ tafakkur quyidagi komponentlarni o‘z ichiga oladi:

- ✚ originallik;
- ✚ moslashuvchanlik;
- ✚ ravonlik;
- ✚ elaboratsiya.

Mazkur komponentlar insonning fikrlash faoliyatida namoyon bo‘lib, yangi g‘oyalar yaratish imkonini beradi. Demak, kreativ fikrlash tafakkurning yuqori darajada rivojlangan shakllaridan biri hisoblanadi.

NATIJARLAR

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Tafakkur insonning oliy bilish jarayoni bo‘lib, voqelikni umumlashtirilgan va vositali tarzda aks ettiradi.
2. Fikrlash tafakkurning amaliy ko‘rinishi sifatida muammolarni hal qilish va xulosa chiqarishga xizmat qiladi.
3. Tafakkur kengroq kategoriya bo‘lsa, fikrlash uning tarkibiy elementi hisoblanadi.
4. Ta‘lim jarayonida fikrlash va tafakkurni rivojlantirish o‘quvchilarning intellektual hamda kreativ salohiyatini oshiradi.
5. Kreativ tafakkur zamonaviy ta‘limning muhim natijalaridan biri sifatida qaraladi.

XULOSA

Fikrlash va tafakkur tushunchalari bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lsa-da, ilmiy nuqtayi nazardan ular aynan bir xil kategoriya emas. Tafakkur insonning oliy bilish faoliyati sifatida voqelikni chuqur anglash imkonini bersa, fikrlash ushbu faoliyatning amaliy jarayonini ifodalaydi. Ularning mohiyatini to‘g‘ri anglash pedagogik faoliyatda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, o‘quvchilarning mustaqil, tanqidiy va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, zamonaviy ta‘lim sharoitida kreativ tafakkurni shakllantirish o‘quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlarini ta‘minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sergey Rubinshteyn Основы общей психологии. – Москва: Питер, 2002. – 720 с.
2. Lev Vygotsky Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 1999. – 352 с.
3. E.G'. G‘oziyev Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010. – 544 b.

20-May, 2026-yil

4. Benjamin Bloom Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: Longmans, Green and Co., 1956.
5. Robert J. Sternberg Handbook of Creativity. – Cambridge University Press, 1999.
6. OECD PISA 2022 Creative Thinking Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023.

